

Københavns Universitet

Rigsdansk

Kristiansen, Tore

Published in:
I mund og bog

Publication date:
2009

Document Version
Peer-review version

Citation for published version (APA):
Kristiansen, T. (2009). Rigsdansk. I H. Hovmark, I. Stampe Sletten, & A. Gudiksen (red.), I mund og bog: 25 artikler om sprog tilegnet Inge Lise Pedersen på 70-årsdagen d. 5. juni 2009 (s. 179-191). København: Museum Tusulanum.

Rigsdansk

TORE KRISTIANSEN

'Almen accept' i befolkningen regnes normalt som en afgørende faktor (eller fase) i skabelsen af et standardsprog. Første del af artiklen er kritisk diskursanalytisk af art og argumenterer for at det 20. århundredes sprogvidenskabelige fortælling om dansk rigssprog findes udviklet i to versioner ud fra den samme ideologiske dagsorden om at *fremme dets almene acceptabilitet*. Hvor Skautrup konstruerer rigsdansk som et *geografisk neutralt – og socialt bedste – sprog*, skabes Brink & Lunds rigsdansk ved at *københavnsk breder sig til hele landet – uden at sociale forestillinger og værdier spiller væsentligt ind*. Artiklens anden del inddrager DGCCS' masketestresultater som viser at dagens unge danskere har forestillinger om 'det bedste sprog', 'rigsdanskhed' og 'geografisk tilhørighed' der forener de holdbare indsigter fra hhv. Skautrup og Brink & Lund og dermed bringer de unge på linje med den sociolingvistiske fortælling om rigsdansk, som siger at *rigsdansk er københavnsk – der breder sig som socialt bedste sprog*. Til sidst foreslås det at det terminologisk mest hensigtsmæssige i dag vil være at lægge *rigsdansk, københavnsk og dialekt* på hylden og i stedet tale om aksangerne KONSERVATIV, MODERNE og LOKAL.

'Det er et spørgsmål om terminologi', siger vi gerne, og dermed siger vi at det ikke er så vigtigt hvad vi kalder tingene. Og alligevel er vi jo enige om at terminologi er vigtigere end som så. Det er kun hvis vi er enige om hvordan tingene hænger sammen, at det er ligegyldigt hvordan vi benævner og taler om tingenes sammenhæng. Men ellers er terminologiske diskussioner vigtige. De handler om hvad termerne skal dække, og følgelig om hvordan vi skal forstå og tale om tingene og deres sammenhæng. Det er vist i bund og grund hvad videnskab går ud på.

Det terminologiske problem har ofte den ekstra dimension at dagligsproget har termer og en diskurs der dækker de dele af virkeligheden man ud fra en videnskabelig betragtning måske gerne vil tale om på en anden måde. Det er et problem som ikke mindst eksisterer for sprogvidenskabens og dens tale om sprogets egen verden. Som sprogforskere kan vi ikke bruge termer som *dialekt* og *rigsdansk* uden at indgå i den samfundsmæssige debat om hvordan den sproglige virkelighed ser ud – eller snarere i den samfundsmæssige 'forhandling' om hvordan den sproglige virkelighed skal kon-

strueres, for der findes som bekendt ikke ting 'derude' som af sig selv, klart afgrænset og genkendeligt, fremtræder som dialekt og rigsdansk.

Som sprogforskere kan vi imidlertid se det som vores opgave at indtage en meta-position og kritisk studere hvad såvel læg som lærd lægger i ordene. Det er hvad jeg vil gøre i denne artikel med hensyn til *rigsdansk*. Mit formål er altså at sige noget om (1) hvordan termen er blevet 'forhandlet' i dansk sprogvidenskab, og om (2) hvad unge danskere lægger i termen – uden dog at nære illusioner om at jeg dermed er trådt ud af den altid igangværende forhandling om hvordan vi skal tale om dansk sprogvirkelighed. Derfor ender jeg også med at sige (3) min mening om *rigsdansk*.

1 Rigsdansk i den sprogvidenskabelige diskurs

For sprogvidenskabens er spørgsmålet om hvad vi skal forstå ved rigsdansk dybt indlejret i selve forståelsen af hvordan sproget forandrer sig (hvordan sprogbrugerne forandrer sproget). De fleste sprogforskere vil sikkert nemt kunne enes om at sige at rigsdansk er en form for *fællessprog* der skal forstås som en historisk kategori: Det er resultatet af en ændringsproces som bringer sprogsamfundet fra en tilstand med varieteter uden et fællessprog til en tilstand hvor én varietet spiller rollen som fællessprog. Men sprogforskere kan have sværere ved at enes om *hvorfor og hvordan* der opstår et fællessprog, og om hvorvidt det er *godt eller dårligt*.

Man kan nok med nogen ret hævde at hvorfor-og-hvordan-spørgsmålet er af mere sprogvidenskabelig art mens godt-eller-dårligt-spørgsmålet mere hører til den samfundspolitiske dagsorden. Imidlertid synes det klart at de to spørgsmål ikke kan behandles og besvares uafhængigt af hinanden. Forskellige teorier om hvorfor og hvordan et fællessprog opstår, vil have forskellige samfundsideologiske konsekvenser. For at sige det enkelt: Hvis udviklingen af et fællessprog forstås som et resultat af social konsensus, ses det nemmere som en god ting end hvis det forstås som resultat af social undertrykkelse. Omvendt kan vores fornemmelse af at det forholder sig sådan, næppe undgå at have konsekvenser for hvordan vi udformer vores teorier, hvad enten vi er os det bevidst eller ej.

I og med at fællessproget i sit væsen er et resultat af en eller anden form for standardisering, vil en modsætning mellem 'ensartethed og mangfoldighed' med nødvendighed fremstå som den grundlæggende modsætning i ethvert studium af fællessprogets udvikling, og i enhver forståelse af dets natur. Det værdimæssige problem – der gør modsætningen til en samfundspolitisk problemstilling – består i at den mere ensartede sprogbrug ikke så meget fungerer som et yderligere bidrag til mangfoldigheden, men snarere bidrager til at afskaffe den. Den sprogvidenskabelige debat om rigsdansk består i forskellige udlægninger af denne grundlæggende modsætning og dens værdimæssige aspekter.

Man kan i sin udlægning af rigsdansk lægge vægt på det *kvalitative* og udpege 'normen' (som den kan findes fx i en ordbog, hos en bestemt sprogbruger, fx Dronningen, eller en bestemt institution, fx TV-avisen). Eller man kan lægge vægt på det *kvantitative* og udpege 'det normale' eller 'det udbredte'. Et vigtigt begrebspar i debatten bliver således, i abstrakt version *Centrum versus Periferi*, og i konkret version *København versus Provins* – forstået både som geografisk relation og som status-/magtrelation.

Den sprogvidenskabelige fortælling om rigsdansk begyndte som en række udsagn om *hvor i landet* man talte *det bedste sprog*. Når de såkaldte første grammatikere i 1600-tallet forholder sig til spørgsmålet, er det Sjælland der udpeges, og det indsnævres hurtigt til at dreje sig om København. Pointen her er at deres ræsonnement, eller argumentation, indebærer en stillingtagen der kan siges at foregå i to dimensioner samtidigt: På den ene side står København i modsætning til resten af landet bare som et sted i geografien, på den anden side er København landets magtcentrum. Man peger på sproget i København, og man peger på det fordi det er det bedste sprog (Inge Lise Pedersen 1996:226).

Den kobling af sted og status som argumentationen indebærer, var åbenbart ret så uproblematisk den gang. Det blev den ikke ved med at være. I og med at sproget efterhånden blev den helt centrale ingrediens i skabelsen af nationen, inden for rammerne af nationalstaten, blev det problematisk at sætte nationalsproget (og det vil sige rigsdansk) lig med københavnsk. Den sidste og afgørende faktor (fase) i skabelsen af et nationalt fællessprog (ifølge en klassisk standardiseringsmodel med udspring i Haugen 1966), nemlig *den almene accept*, krævede en ny fortælling om hvad rigsdansk er for en størrelse, en forståelse som forener på tværs af geografiske og sociale skel.

Iført disse briller ser jeg i det følgende på hvad dansk sprogvidenskabs to hovedværker om rigsdansk har at sige om hvad rigsdansk er. Først Peter Skautrups *Det danske sprogs historie* som udkom i 4 bind i årene 1944–1968. Dernæst Lars Brink og Jørn Lunds *Dansk rigsmål* som udkom i 2 bind i 1975, med den ideologisk set vigtige 1974-forløber om *Udtalevariationen i dansk*. (Denne sammenlignende ideologikritiske læsning af de to værker findes også i Kristiansen 2003.)

1.1 Skautrup om rigsdansk: socialt overklassesprog, geografisk neutralt

Grundtanken i Skautrups fortælling er at rigssproget udvikles i sociale miljøer der er frigjort fra den geografiske stavnsbundethed i kraft af deres sociale positioner og funktioner.

Det gælder allerede for tilblivelsen af skriftsprogsnormen i 1100-tallet: "Sproggeografisk skal man næppe søge at lokalisere skriftsprogsnormen – ikke ud over at den i det hele undgår ethvert dialektalt træk, d.v.s. den er blevet til i kredse, som ikke var snævert bundet eller præget af et egnstalesprog. Skal man derfor gisne om normens udstrålingspunkter, tager man næppe fejl ved at gå til de højeste, verdslige og gejstlige, skriftkyndige kredse" (I:259).

Om kancelliets rolle fra og med 1200-tallet skriver Skautrup at det "...får stigende betydning, vel at mærke ikke i egenskab af et lokalt-betonet sjællandsk sprogcentrum, men som et i skriftlig henseende for hele riget fælles og centrifugalt virkende udstrålingspunkt" (I:260). Og han skriver om "...en skriftnorm, som var hævet over det lokale. Efter evne søgte yderområderne hen imod denne" (I:260).

Om 'det kommende rigsmål' i 1500-tallet hedder det: "For de studerende og adelige gjaldt det også, at de meget tidligt løstes ud af den sproglige stavnsbundethed og ofte førte en omflakkende tilværelse. I sådanne kredse blev de sproglige fællesnævnerne til og lært i den udstrækning, den enkelte kunde frigøre sig fra sit oprindelige mål [...] Disse kredse skal vi da først og fremmest søge i København, hoffets, centraladministrationens og universitetets by [...] Grundlaget for dette vordende rigsmål er sjællandsk, vel en københavnsk-østsjællandsk dialekt (et Øresunds-mål), men det lader sig, i det mindste ud fra det hidtil fremlagte materiale, ikke gøre nøjere at påvise udgangspunktet eller i hvor høj grad målet allerede nu skilte sig ud fra dialekten som et selvstændigt og visse højere kredse forbeholdt sprog" (II:191).

Om grammatikere, sprog og skribenter i 1600–1700-tallet formulerer Skautrup sig som følger: "...ingen [var endnu] så fri af og hævet over det dialektale, at han kunde sammenfatte de normerende tendenser" (II:316). "Sproget selv, i skrift og tale, var fra tidsrummets begyndelse undergivet en midtpunktsamlende tendens" (II:406). "Ved 1750 havde de midtsamlende kræfter, takket være først og fremmest Holbergs litterære virke, nået en sådan styrke, at rigssprog og rigsmål lå fast og respekteredes" (III:1).

Skautrup opererer altså med en status-/magtdimension og peger på de 'højere kredse' som det sociale lag hvor udviklingen af rigsdansk (det skrevne 'rigssprog' og det talte 'rigsmål') finder sted. I den udstrækning København inddrages, er det fordi de sociale lag som udvikler rigsmålet, er stærkt repræsenteret i København; københavnsk har ikke noget med rigsdansk at gøre (andet end som eventuel bidragyder til "grundlaget").

Den afgørende pointe hos Skautrup er at rigsdansk i udgangspunktet og per definition er noget andet end københavnsk; det er en sproglig varietet der er skabt af en mobil social elite. Geografisk set kan man komme hvor som helst fra og bidrage til udviklingen af denne varietet. Den er hele rigets bedste sprog. Med sin fortælling om rigsdanskens tilblivelse får Skautrup således *forenet* nationen – i det geografiske perspektiv. Det bedste sprog er i sit væsen geografisk ulokaliserbart. Centrum versus Periferi er ikke en status-/magtkonflikt mellem København og Provins. I stedet tales der i ret mystificerende sprogbrug om udstrålingspunkter og midtpunktsamlende tendenser, om centripetale og centrifugale kræfter, som ofte fremstilles som om de findes i sproget selv. Til gengæld står Skautrup i fare for at *splitte* nationen – i status-/magtperspektivet – med fortællingen om hvordan rigsdansken skabes af en social lagdeling og en social gruppering der gør det bedste sprog til et overklassesprog.

1.2 Brink og Lund om rigsdansk: københavnsk dialekt udbredt til hele landet, socialt neutralt

Brink & Lund (B&L) leverer en ganske anden fortælling om rigsdanskens tilblivelse. Det vil sige, ved første øjekast kan det se ud som om også de sværger til det 'ulokaliserbare': "'Dansk rigsmål' betyder mest hensigtsmæssigt 'dansk sprog, der ikke er lokalt bundet'. En rigsmålsform – en udtale, bøjning, betydning – er en form, der findes i hele riget" (II:763). "Et fuldt færdigt rigsmål er skabt i det øjeblik, der med hensyn til alle sproglige træk findes former, der forekommer i alle landsdele, dvs. uden lokal binding" (II:778). B&L vurderer at der fandtes et rigsmål i Danmark i denne forstand fra og med ca. 1825, og det kobles til København på en ganske anderledes måde end hos Skautrup. B&L refererer til at "Det er almindeligt antaget, at rm. "bygger på" sjællandsk(e) dialekt(er), ofte indsnævret til østsjællandsk(e)", og anfører at de "finder dette unødigt upræcist" idet det "ikke [er] svært at påvise, at rigsmålet (rm.-formerne) historisk slet og ret er kbhsk." (II:764). De foretager en "omfattende sammenligning [...] af kbhsk. anno 1840 og dets nabodialekter" – og konkluderer at "Rigsmålet er kbhsk. dialekt udbredt til hele landet" (II:769).

Det ulokaliserbare sprog skabes altså ikke ved at medlemmer af de højere kredse frigør sig fra deres respektive dialektale baggrunde, men ved at københavnsk dialekt udbredes til hele landet. I den udstrækning rigsdansk som ideologisk projekt handler om at konstruere en oplevelse af fællesskab, har B&L dermed et problem. At det bedste sprog, det sprog som alle danskere bør stræbe efter at beherske, i hvert fald til offentlig brug... at det sprog skulle være det samme som københavnsk – den køber de ikke så nemt derude i provinsen. Så der må laves en ny fortælling.

Når standardsproget ikke længere kan gøres til fællessprog ved at frigøre det fra København og københavnsk, kan man søge at fastholde fællesskabsperspektivet ved i stedet at 'manipulere' med statusdimensionen: B&L leverer en fortælling om hvordan københavnsk sprogbrug varierer og breder sig uden at det har med sociale vurderinger at gøre. Selv om de kalder de to københavnske "mundarter" for 'høj-københavnsk' og 'lav-københavnsk' "fordi de er socialt korrelerede, fordi de er sociolekter", understreger de samtidigt at det ikke er den sociale modsætning der skaber de to mundarter, for disse ville altid kunne opstilles på basis af rent sproglige træk-korrelationer, uanset om der var nogen social modsætning eller ej (I:24). Og selv om de ikke helt afviser at prestige kan spille ind, så er deres grundlæggende fortælling at københavnsk breder sig til resten af landet i kraft af noget der kaldes 'almindelig sprogpåvirkning', og som drejer sig om imitation der styres af rent kvantitative relationer mellem sprogbrugere (eventuelt bistået af 'tendenser i sproget selv'). Sociale vurderinger knyttet til sproglig variation omtales under overskriften 'fonetisk besjæling' – og det advares der kraftigt imod, som en af de almindeligste faldgruber man kan styrte sig ud i (B&L 1974). Fortællingen om rigsproget som 'socialt neutral sprognorm' har fundet vej til *Den Store Danske Encyklopædi* under opslagsordet *standardsprog* (se evt. Kristiansen 2001).

Opsummerende kan vi sige at både Skautrup og B&L synes at indgå i, eller være farvet af, samme ideologiske projekt: Begge fortællinger kan ses som forsøg på at *sikre rigsdanskens acceptabilitet blandt alle danskere*. Skautrup søger at fremme den almene acceptabilitet ved at fremhæve rigsdanskens tilknytning til en ulokaliserbar social elite og dermed nedtone dens 'københavnskhed'. B&L søger at fremme den almene acceptabilitet ved at københavnskens udbredelse til hele landet sker i kraft af lydlove, uden at have meget med social prestige at gøre.

2 Rigsdansk i de unges opfattelse

Inden for DGCSS-projektet (se mere om projektet og de holdningsundersøgelser der omtales i det følgende på <http://dgcss.hum.ku.dk>) har vi indsamlet data der gør det muligt at studere hvordan unge danskere forestillinger om *rigsdansk* hænger sammen med deres forestillinger dels om *det bedste sprog* dels om dette sprogs *geografiske tilhørighed* i enten København eller en større lokal by.

De aktuelle data blev indsamlet i en masketest,¹ hvor i alt ca. 630 9.-klasseelever (15-16 år gamle) i de fem DGCSS-samfund København, Næstved, Vissenbjerg, Odder og Vinderup lyttede til og vurderede cd-afspillede stemmer der talte med tre forskellige aksanger, dvs. udtaleforskelle med (formodet) social betydning. I København var der otte stemmer, hvoraf fire talte med KONSERVATIV aksang og fire talte med MODERNE aksang. I de fire andre samfund blev de samme otte københavnske stemmer suppleret med fire stemmer der talte med LOKAL aksang (hovedsageligt i form af prosodiske træk). For hver af aksangerne var der to drengestemmer og to pigestemmer. Da vi var interesserede i at undersøge en eventuel rolle for lokalfarvet sprog som 'bedste sprog' (med positiv social identitetsfunktion), hentede vi de lokale stemmer fra den lokale større by (fra Næstved i Næstved, fra Odense i Vissenbjerg, fra Århus i Odder, fra Holstebro i Vinderup).

Eleverne lyttede til og vurderede stemmerne i to omgange. I første omgang var de ikke klar over at testen drejede sig om aksang-forskelle, og deres opgave var at bedømme stemmerne på syvtrinsskalaer med hensyn til otte personlighedstræk (klog-dum, seriøs-ligeglad, målrettet-sløv, til at stole på-ikke til at stole på, selvsikker-usikker, spændende-kedelig, tjekket-utjekket, flink-usympatisk). Dette var vores operationalisering af 'bedste sprog'-problemstillingen. I anden omgang var eleverne blevet gjort opmærksomme på hvad testen drejede sig om, og deres opgave var for hver og en af stemmerne at vurdere om de talte rigsdansk eller ej (ved afkrydsning på en syvtrinsskala), og samtidig om de var fra København eller den lokale større by. Dermed får vi

---

¹ Malene Monka var den centrale DGCSS-medarbejder i det praktiske arbejde med at forberede og gennemføre indsamlingen af masketestdataene, bistået af Tore Kristiansen, Dorte Greisgaard Larsen, Janus Møller, Minna Olesen og Signe Schønning.

data der giver os mulighed for at vurdere om sproget i den nærmeste større by opfattes som rigsdansk.

Tabel 1 viser resultaterne af 'bedste sprog'-vurderingen. Det fremgår at den LOKALE aksang nedvurderes i sammenligning med de københavnske stemmer med hensyn til alle otte personlighedstræk. Når det gælder den indbyrdes relative op- og nedvurdering af de københavnske stemmer, ser vi at MODERNE klart vinder med hensyn til de personlighedstræk der kan siges at udgøre vurderingsdimensionen *dynamik* (selvsikker-usikker, spændende-kedelig, tjekket-utjekket, flink-usympatisk), mens KONSERVATIV klarer sig lige godt eller bedre med hensyn til de træk der kan siges at udgøre vurderingsdimensionen *superioritet* (klog-dum, seriøs-ligeglad, målrettet-sløv, til at stole på-ikke til at stole på).

SUPERIORITET						DYNAMIK					
	1	2	3			1	2	3			
Klog						Selvsikker					
København	K	***	M			København	M	***	K		
Næstved	K	***	M	***	L	Næstved	M	***	K	***	L
Vissenbjerg	K	*	M	***	L	Vissenbjerg	M	***	K	***	L
Odder	K	**	M	***	L	Odder	M	***	K	***	L
Vinderup	K	**	M	***	L	Vinderup	M	***	K	***	L
Seriøs						Spændende					
København	K	***	M			København	M	***	K		
Næstved	K	/	M	***	L	Næstved	M	***	K	**	L
Vissenbjerg	K	/	M	***	L	Vissenbjerg	M	***	K	/	L
Odder	K	*	M	***	L	Odder	M	***	K	***	L
Vinderup	K	**	M	***	L	Vinderup	M	***	K	**	L
Målrettet						Tjekket					
København	K	/	M			København	M	***	K		
Næstved	M	/	K	***	L	Næstved	M	***	K	**	L
Vissenbjerg	M	/	K	***	L	Vissenbjerg	M	***	K	/	L
Odder	K	/	M	***	L	Odder	M	***	K	***	L
Vinderup	K	/	M	***	L	Vinderup	M	***	K	**	L
Til at stole på						Flink					
København	K	/	M			København	M	*	K		
Næstved	M	/	K	***	L	Næstved	M	*	K	***	L
Vissenbjerg	M	/	K	***	L	Vissenbjerg	M	/	K	*	L
Odder	K	/	M	***	L	Odder	M	***	K	***	L
Vinderup	K	/	M	**	L	Vinderup	M	/	K	/	L

Tabel 1: Vurdering af aksangerne KONSERVATIV, MODERNE og LOKAL med hensyn til 8 personligheds-træk. Alle rangordner indeholder totalt set signifikante forskelle (Friedman-test); i tabellen er angivet resultaterne af signifikanstestningen af forskellene mellem aksangerne (Wilcoxon Signed Pair Test): *** = $p < .001$ ** $p < .01$ * = $p < .05$ / = n.s.

Før vi kan tillade os at konkludere at den LOKALE aksang nedvurderes, skal vi have fastslået om de unge i deres forestillingsverden faktisk opererer med den samme skelnen mellem københavnske og lokale stemmer som den vi opererer med i testdesignet (og dermed på test-CD'en). Resultatet af den efterfølgende genkendelsestest (er stemmen fra København eller [lokal større by]?) fremgår af Tabel 2, der viser den sammenlagte procentandel der har svaret 'København' for de fire stemmer der indgår i hver af aksangerne MODERNE, KONSERVATIV og LOKAL. Som det ses, var det tre ud af fire elever i det samlede informantudvalg der genkendte den LOKALE aksang når de var informerede om hvilken type sprogforskel de skulle lytte efter. Dermed tillader vi os at antage at denne genkendelse også har været underbevidst på spil i 'bedste sprog'-vurderingen (Tabel 1) hvor de ikke var klar over hvilken type sprogforskel de forholdt sig til.

	MODERNE	KONSERVATIV	LOKAL
Næstved	64,1	46,1	37,6
Vissenbjerg	57,9	51,9	32,9
Odder	71,3	50,9	18,0
Vinderup	65,2	56,5	17,7
Total	64,6	51,4	26,6

Tabel 2: Vurdering af aksangerne KONSERVATIV, MODERNE og LOKAL med hensyn til *geografisk tilhørighed*: København eller [lokal større by]? Tallene angiver procentandelen der har svaret 'København'

Vi kan med andre ord konkludere følgende: I den udstrækning de unges forestilling om rigsdansk har med deres forestilling om 'det bedste sprog' at gøre, er der ikke noget der tyder på at sproget i den nærmeste større by opfattes som rigsdansk. Dermed udgør resultatet et interessant bidrag til diskussionen af regionalsprogsbegrebet i dansk dialektologi. Hvis vi udtrykker det lidt anderledes og bruger begreber og termer der har været centrale i denne diskussion siden Ejskjær (1964), så er der intet i vores resultater der tyder på at 'regionalsproget' opfattes som 'rigsdansk' eller 'korrekt sprog' af de unge regionalsprogstalende selv (se evt. mere om denne diskussion i Kristiansen 1992).

Empirisk belæg for at *ulokaliserbarhed* indgår i forestillingerne om rigsdansk, er tidligere fremkommet i Ladegaard (1999), som analyserer rigsmåls-begrebet (RM) i socialpsykologisk perspektiv, ligesom jeg gør her, og blandt andet refererer til egne masketestundersøgelser hvor et åbent spørgsmål om stimulusstemmernes geografiske tilhørighed resulterede i at RM-stemmen typisk placeredes i "en vilkårlig by af en vis størrelse, som kan relateres til informantens nærmiljø" (1999:12). (Selv udlægger Ladegaard dette fund til at betyde at "...den folkelige RMs-opfattelse [ligger] ganske tæt på det, der inden for dansk sprogforskning traditionelt betegnes som regionalsprog", men det turde være en fejltolkning).

Det fremgår af Tabel 2 at der totalt var to ud af tre der bedømte de MODERNE stemmer til at være københavnere, mens fordelingen er 50–50 med hensyn til KONSERVATIV. Hvis det nu viser sig at KONSERVATIV i den samtidige vurdering af stemmerne med hensyn til 'rigsdanskhed', fremstår som den mest rigsdanske aksang i de unges forestillingsverden, kan vi med rimelighed slutte at vi her har yderligere empirisk belæg for at *ulokaliserbarhed* indgår i forestillingerne om rigsdansk. For hvis ulokaliserbarhed indgår, og man tvinger en gruppe af informanter til at fordele rigsdanske stemmer på to kategorier med hensyn til 'geografisk tilhørighed' (København eller [lokal større by]), må en 50–50-fordeling være det forventelige resultat.²

Tabel 3 viser så hvordan de unge har vurderet de tre aksanger med hensyn til 'rigsdanskhed'. Der er ikke forskel på vurderingerne af MODERNE og LOKAL – med undtagelse af Odder, hvor LOKAL (dvs. århusiansk) vurderes som mere rigsdansk end MODERNE. Dette er måske ikke den store overraskelse eftersom Østjylland og Århus–Randers-området indgår i den almene diskurs om hvor i landet rigsdansk tales (Ladegaard 1999:27). Det skal dog bemærkes at den relativt stærke opfattelse af LOKAL som rigsdansk i Odder kun gælder de to århusianske drengestemmer, ikke de to pige-stemmer. Under alle omstændigheder bekræfter resultatet den konklusion vi trak på grundlag af 'bedste-sprog'-vurderingerne – nemlig at sproget i den lokale større by (LOKAL) *ikke* associeres med rigsdansk – for det fremgår med al tydelighed af Tabel 3 at det er KONSERVATIV der er rigsdansk.

	1		2		3	gnmsntl. rangorden			N	chi ²	sign.
København	K	***	M			1,31	1,69		132	22	***
Næstved	K	***	M	/	L	1,48	2,26	2,26	181	81	***
Vissenbjerg	K	***	M	/	L	1,46	2,12	2,42	54	28	***
Odder	K	**	L	***	M	1,63	2,00	2,37	173	51	***
Vinderup	K	*	L	/	M	1,76	2,11	2,13	84	8	*
Total(1) =inkl. Kbh.	K	***	M			1,27	1,73		627	145	***
Total(2) =ekskl. Kbh	K	***	L	/	M	1,58	2,16	2,26	492	147	***

Tabel 3. Vurdering af aksangerne KONSERVATIV, MODERNE og LOKAL med hensyn til *grad af rigsdanskhed*. Rangordningen er baseret på de værdier for gennemsnitlig rangorden som Friedman-testen producerer; forskellene mellem aksangerne er testet ved brug af Wilcoxon Signed Pair Test: *** = p<0,001 ** = p<0,01 * = p<0,05 / = n.s.

Vi kan nu opsummere: Idet vi kan sætte vores KONSERVATIV lig med de unges forestilling om rigsdansk (Tabel 3), har vi fundet at deres rigsdansk er 'ulokaliserbart' i den

² Det skal nævnes at fordelingen af K-stemmerne muligvis er et metodisk artefakt. Der var 12 stemmer i alt at tage stilling til. Når informanterne overvejende placerer de 4 M-stemmer korrekt i København og de 4 L-stemmer korrekt i [den lokale større by], er der 4 stemmer tilbage at fordele. Og hvis flertallet af

geografiske dimension (Tabel 2, med forbeholdet i fodnote 2), mens det er 'det bedste sprog' i status-/magtdimensionen – når det drejer sig om vurderingskriterier (kvaliteter) af den *superiore* type der holdes i hævd i den traditionelle offentligheds institutioner (skole og erhvervsliv): intelligens, seriøsitet, målrettethed og pålidelighed (Tabel 1). Det betyder at hvad unge danskere forstår ved rigsdansk, svarer til Skautrup-udlægningen: Rigsdansk er geografisk neutralt og høj-socialt i traditionel forstand.

I første omgang giver det anledning til forbavselse. For det skal nævnes at eleverne generelt gav indtryk af at stå ret uforstående og rådvilde over for opgaven med at bedømme stemmernes 'rigsdanskhed'. Masketesten blev ikke gennemført i nogen af de i alt 35 9.-klasser uden at der blev spurgt om hvad rigsdansk var når vi kom til den opgave. Det gav vi naturligvis aldrig nogen form for svar på, men understregede at det netop var deres opfattelse af rigsdansk vi var interesseret i. På den baggrund kan det virke forbavsende at de unge (først underbevidst) vurderer og (dernæst bevidst) klassificerer den KONSERVATIVE aksang – relativt i forhold til de øvrige relevante aksanger i det senmoderne Danmark, MODERNE og LOKAL – på en måde der reproducerer den skautrupske nationale enhedsideologi.

I anden omgang giver denne reproduktion anledning til at stille det interessante spørgsmål: Hvordan foregår det her egentlig? Hvordan *ved* 15–16-årige danskere over hele landet at rigsdansk er geografisk neutralt og høj-socialt? Hvor har de det fra? Svaret skal naturligvis søges i hvad de har erfaret om samfund, sprogbrug og sprogholdninger. Det interessante er at de allerede i en alder af 15–16 år har disse erfaringer på ryggraden i en sådan grad at de reproducerer den skautrupske ideologi (til trods for at de hævder ikke at vide hvad rigsdansk er). Det siger en hel del om den ideologireproducerende kraft som samfundet og dets institutioner besidder.

Distinktionen KONSERVATIV/MODERNE skal forstås relativt, sådan at MODERNE refererer til den sprogbrug der til enhver tid indeholder det nyeste nye der er in og breder sig blandt de unge, mens KONSERVATIV refererer til en mere etableret men stadig ung sprogbrug. Vores resultater viser at det er MODERNE der gælder som 'det bedste sprog' med hensyn til de *dynamiske* værdier (se Tabel 1), og at MODERNE forbindes med København (se Tabel 2). Det kan udlægges som at de unge også *ved* at det forholder sig som B&L siger: Nyudviklingerne i det sprog der udbredes til hele landet, kommer til enhver tid fra København. Samtidig ved de unge bedre end at reproducere den brink-&lundske ideologi om at udbredelsen i det væsentlige sker uafhængigt af sociale værdier; de *ved* (vurderer) at MODERNE signalerer at man er *dynamisk* (selvsikker, interessant, tjekket, ...). Igen må man spørge: Hvor ved de det fra? Og svaret må igen skulle søges i hvad de har erfaret om samfund, sprogbrug og sprogholdninger. Det synes udelukket at den positive vurdering af nyudviklinger i københavnsk sprogbrug er erfaret i kraft af den 'officielle' sprogideologi som den formidles i skolen. Når opvurderingen af

---

informanterne så formoder at fordelingen er jævn, altså med 6 fra hver af de to byer (selv om det blev sagt at det ikke nødvendigvis var sådan), så skal fordelingen af K-stemmerne blive 50–50.

MODERNE som *dynamisk* sprog så alligevel genfindes blandt helt unge mennesker over hele landet, må de afgørende fælles erfaringssammenhænge findes et andet sted – og da er det svært at få øje på noget andet sted end den senmoderne offentligheds nyudviklede medieinstitutioner. Den generelle konklusion er igen at den ideologireproducerende kraft som samfundet og dets institutioner besidder, er stor.

3 Min mening om rigsdansk

I mine øjne er det ikke dansk sociolingvistikks opgave at bidrage til styrkelse af rigsdansk. Vi skal ikke brodere videre på den nationale fortælling om det 'neutrale' fællesprog, hverken i den version der gør rigsdansken 'geografisk neutral', eller i den version der gør den 'socialt neutral'. Dansk sociolingvistikks ideologiske dagsorden må tværtimod være at forsvare den sproglige variation mod overdreven sproglig standardisering. Med det udgangspunkt vil vi kunne udvikle *en ny og mere virkelighedstro fortælling om hvordan det netop er forestillingen om 'det bedste sprog' der sikrer den københavnske dialekt dens udbredelse*. Det er hvad vores data om de unges forestillinger og værdier fortæller os. Det må være kernen i den sociolingvistiske fortælling om rigsdansk i dansk sproghistorie.

Hvad så når vi taler om sprogsituationen i dag, hvor den københavnske dialekt tales af de opvoksede generationer i alle egne af landet: Skal sociolingvistikken omtale dette sprog som rigsdansk? Eller som københavnsk? Eller noget helt tredje? Som sagt indledningsvis: I videnskaben kan terminologi være ligegyldigt hvis vi bare er enige om hvordan det forholder sig med det vi taler om – hvis vi bare er enige om fakta. Problemet med *rigsdansk*, *københavnsk* og *dialekt* er først og fremmest at ordene er så indlejret i den offentlige og dagligsproglige diskurs om det danske sprogsamfund at de meget vanskeligt kan bruges – og omdefineres – til at tale om fakta. Vi kunne godt have brug for nogle andre ord. De ligger imidlertid ikke lige for og tilbyder sig.

Udgangspunktet for en fornuftig diskussion om terminologi burde imidlertid være godt, idet vi som sprogforskere jo skal kunne enes – på tværs af forskellige teoretiske opfattelser og ideologiske hensyn – om hvordan fakta ser ud når data indsamles og analyseres i overensstemmelse med de regler der er konsensus om. Ellers giver videnskab ikke mening. Som empirisk arbejdende videnskabsmand vidste Skautrup at præcisere at fortællingen om rigsmålets grundlæggende ubestemmelighed i den geografiske dimension gjaldt "ud fra det hidtil fremlagte materiale" (se citaterne om 'det kommende rigsmål i 1500-tallet i sektion 2.1). Brink & Lund fremlagde materiale der tillod (eller bød) dem at udvikle en ganske anderledes fortælling om dansk rigsmål som københavnsk dialekt udbredt til hele landet. Senere variationslingvister har måttet følge dem i at alt nyt kommer fra København – som fx Jul Nielsen (1998:77) der resignerede over for sine datas tale da han (tydeligvis lettere irriteret) konkluderede sin undersøgelse af tale-sprogsvariationen i Århus: "At Århus skulle være en foregangsby i sproglig henseende

synes at indskrænke sig til at man her finder et lidt forhøjet tempo ved annekteringen af de udtaler der har deres udspring andetsteds (lige ud sagt: København)". I samme ånd bør det i dag være umuligt at fastholde den brink-og-lundske fortælling om rigsdanskens sociale neutralitet og sprogideologiens manglende betydning for dialekternes død. Den kunne nok fastholdes så længe det var muligt at mene at det foreliggende materiale tydede på "en enestående positiv folkestemning" omkring dialekterne (Lund 1982:18 – på baggrund af materiale fra især Hirtshalsundersøgelsen (Hansen & Lund 1983)), men det sprogholdningsmateriale der nu foreligger, burde umuliggøre en fortsat fastholdelse (se Tabel 1).

I den sproglige virkelighed vi som variationister behøver ord til at tale om, er den socialt betydningsfulde variation i det væsentlige af udtalemæssig art, og den falder i tre kategorier som beskrevet i artiklen. Mit forslag er at man taler om dansk, slet og ret, der tales med KONSERVATIV, MODERNE og LOKAL aksang (hvortil kommer MULTIETNISK og UDENLANDSK).

Litteratur

- Brink, Lars & Lund, Jørn 1974: *Udtaleforskelle i Danmark: Aldersbestemte – geografiske – sociale*. København: Gjellerup.
- Brink, Lars & Lund, Jørn 1975: *Dansk Rigsmål I-II*. København: Gyldendal.
- Ejskjær, Inger 1964: "Regionalsprog og lokalt vestjysk regionaldansk". *Dialektstudier* 1. 7–50.
- Hansen, Elisabeth & Lund, Jørn (red.) 1983: *Skolen, Samfundet og Dialekten. 11 afhandlinger om elevers, læreres og forældres sprog og sprogsyn – belyst ud fra undersøgelser af forholdet mellem skole og dialekt i Hirtshals kommune*. Frederikshavn: Dafolo.
- Haugen, Einar 1966: *Language Conflict and Language Planning: The Case of Modern Norwegian*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Jul Nielsen, Bent 1998: "Talesprogsvariationen i Århus – en sociolingvistisk redegørelse og en sammenligning med sproget i Odder". *Danske Folkemål* 40. 51-78.
- Kristiansen, Tore 1992: "Har regionalsprog en fremtid i Danmark?" *Danske Folkemål* 34. 203-247.
- Kristiansen, Tore 2001: "Standardsprog. Om termens introduktion og brug i Danmark". Jarvad, Pia et al. (red.): *Sproglige åbninger. E som Erik H som 70. Festskrift til Erik Hansen 18. september 2001*. København: Hans Reitzels Forlag. 347–357.
- Kristiansen, Tore 2003: "Danish". Deumert, Ana & Vandenbussche, Wim (eds): *Germanic Standardizations. Past to Present*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 69–91.
- Ladegaard, Hans Jørgen 1999: "Dansk rigsmål i et socialpsykologisk perspektiv: En diskussion og empirisk analyse af rigsmålsbegrebet". *RASK* 11. 3–43.
- Lund, Jørn 1982: *Sprog og sprogbrug i dag*. København: Hans Reitzel.
- Pedersen, Inge Lise 1996: "Det danske sprogsamfunds historie". Kristiansen, Tore et al. (red.): *Dansk sproglære*. København: Dansk lærerforening. 205–242.
- Skautrup, Peter 1944-1968: *Det danske sprogs historie I-IV*. København: Gyldendal.

Tore Kristiansen

Lektor

Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut og

Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier

Københavns Universitet

tore.kristiansen@hum.ku.dk